

a konkrét szegedi vonatkozásokat — Zoltán Balázs joghallgatónak a helyi mikrovilághoz kötő vonzódásait, ill. ellenszenvét, mint lokális szint a nagy becsapás-egészben — már csupán csak függelék gyanánt említsem...) (*Szépírodalmi*, 1989.)

SZERDAHELYI ZOLTÁN

Spiró György: A Jövevény

És ahogy megteremté Isten a világot, elbúja. „Magamat nem adom”, mondta, és az emberek felé hajított négy betűt. „Legyen néktek min rágódni, belőlük ki soha nem találjátok, ki vagyok, mit és miért tettem.” Mikor aztán a Teremtett megunta a nagy kutakodást, gondolt egyet, és elkezdett más-világokat csinálni. De olyanokat, amelyek mögött szintúgy ott rejtőzik a megnevezhetetlen, aki ha eljönne, magunk sem tudjuk már, mi történne, mert annyit találgattunk, hogy a lehetőségek végtelen tárháza kezdi semmissé tenni a nagy találkozás jelentőségét. A lehetőségek találgatása közben kis adagokban elemésztettük a Megváltást. Megtagadtuk őt. Meg lehet egyáltalán tagadni? Lehet Ő tárgya akár illetén tranzitív igéknek is? Százszor elmondjuk, íme, Ő az. Százszor bizonyul be, íme, a nyelvünk megint kifogott rajtunk. Hiszen ha megnevezhető, akkor nincs, vagy legalábbis nem szükségszerű, hogy legyen. Léte nélkül is elgondolható, elmondható, mert a szavak megteremtik.

Íme a Könyv, íme a megváltó. Már megint egy megváltás. 1990-ben jelent meg Spiró György nagyon várt könyve. Sokan vártuk, hogy ezt is bibliánkká tehessük. Tehát: ez a könyv biblia. S a szó eredeti értelmében is bibliát, azaz „könyveket” tartunk a kezünkben. Sok önálló, talán elszigeteltnek is mondható részből tevődik össze a vaskos opusz. Ezen részkönyvek műfajilag elbeszélések, krónikák, víziók, más — ebben a könyvben szövegszerűen nem között — szövegek értelmezései. Alig néhány oldal olvastán kiderül, hogy Spiró könyve elsősorban a Biblia kommentárja. Olyan zsidó-kabalisztikus iromány, amit *midrás*nak nevezhetünk. Az Írás értelmét hivatott föltárni, méghozzá úgy, hogy maga történetek segítségével teszi az olvasó számára értelmezhetővé, esetleg újraértelmezendővé a már ismert kinyilatkoztatásokat, a már elfogadott igazságokat. Persze a kinyilatkoztatások és igazságok, amelyeket Spiró midrása hivatott újra megvilágítani, nem csak a Bibliából idézni szokott események, etikai elvek, útmutatások, hanem vonatkozik ez a posztmodern kabala a mi életünknek mint most íródkönyvnek az összetevőire is, annak eseményeire, létezőire.

A történet környezete a múlt század közepe, a franciaországi lengyel emigráció. Az exodusnak hosszan lehet a kegyes olvasó tanúja, s mire megbarátkozik a gondolattal, hogy a kezében tartott könyv hőse egy fiatal hadnagy, P. lesz, be is végződik a vele foglalkozó rész. Látszólag értelmetlen eme első rész a könyv legelején. Mi, az olvasók megszoktuk, hogy ha figyelmünket a cím után a „regény” szó bizonyos irányba tereli, akkor jönie kell a férfinak, aki hánódik, netán fölnő, nőket csábít el, és esetleg néhány ostobaságot is elkövet, de azért a végén méltó lesz arra, hogy nagyon szeressük, vagy nagyon sajnáljuk. Ez a könyv nem a hőst láttatja horizontján, hanem P. alakjá-

ban jelzi, hogy ez itt a hős helye. De mivel nem regény ez a regény, hanem regények vagy inkább könyvek gyűjteménye, a hős jelzése mindössze a motívum fölvetése. P. helyébe számosan lépnek később aztán: maga a *megváltó* (Towianski), Mickiewicz, a költő és Gerson Ram, a jövevény; és ki ne hagyjuk a Spiró Györgynek nevezett mesélőt.

Mivel ez a könyv midrás, van egy önnön története, egy elmaradt megváltásé; van egy, a mélyben meghúzódó története, a Megváltásé, és van egy története, amely mindezen dolgok megírásának a története. E három történet egy negyedikkel gazdagszik, mikor ezt a könyvet elolvassák. Ezt a könyvet legkorábban halandó közolvasó 1990 májusában olvashatta. Az első három történet ideje és helye, és az ott és akkor érvényes igazságok a befogadást megkönnyítik. Azonban a harmadik és negyedik történet, azaz a megírás története és az olvasás mint történés különös dolgot művel 1990-ben. Ez a könyv akkor jelenik meg, amikor a magyarországi olvasási szokások „modalitása”, filozófiai alapállása gyökeresen átalakul. A szöveg itt és most arra is utalhat immáron, amire a köznap nyelv szavai általában utalnak, vagyis az itt és most létező világra. Azok a mindenki által ismert kollektív félrebeszélési formák, amelyek zamatossá, iróniától dagadóvá tették eddig a szöveget, elveszthetik „aktualitásukat”, mivel a szavaknak most már maguknak van aktualitásuk. A francia—lengyel—orosz nemzeti prizmán átsugárzott magyar hittételeket itt és most, azt hiszem, a prizma széttöri. Amitől eddig mély igazságmondása miatt borzongtunk, attól most hirtelen lett sutasága miatt viszolygunk. A szövegek úgy járnak, mint azok a viccek, amelyek nem csattannak el, vagy amelyekhez lábjegyzet kell immár, de abban a pillanatban nem is viccek azok, hanem — mondjuk — kordokumentumok.

Így aztán a 316—317. oldalon fölsejlt ősgonosz szimbólum Sztalint és Rákosit is idéző volta, vagy pedig a Fő és a Poéta október 23-ára datált letartóztatása valahogy időszerűtlenné válik. Igen, nem vernek szájon, ha kimondom eme dátumot. Sőt a dátum és az általa jelölt történés itt és most az, ami. Eféle szimbolikus utalások — melyeket még egy éve is boldogan összeröhögve idéztünk volna — megzavarják az olvasót, gyengítik a dikció egyetemességét. Ám eszemben sincs ezt hibaként fölírni a könyvnek, hisz nem is hiba, és nem is az ő „hibája”. Ez a befogadás elvásott pikantériája.

Az első történetben eljön egy megváltó, akinek — mint megváltóknak általában — eredete, cselekedetei, értékei magukban kétesek, kétségbevonhatóak. Értéket nekik az ad, hogy folytatni tűnnek a második történet, vagyis Jézus történetének folyamatát, azt megismételni hivatottak. Towianski alakja ugyan a recenzió írója számára visszataszító, de ő maga sem rendelkezik olyan tudással, amely azt mondaná, hogy *ilyen* teremtmény nem válthatja meg akár őt magát is. Ez a Towianski akár orosz kém is lehetne. Már megint egy utalás; ki tervezte ki, hogy keleti népeket fog megváltani, és mindezt ki tette Svájcban?

„A megváltó nem lehet enmaga íródeákja. S különösen nem írhat befejezett, lekerekített egészet. Csak a töredékes mű igazi mű, a kihagyásos, tökéletlen, lyukacsos; abba belelálthatjuk magunkat, és az él.” (373.) Az első történet így a megváltó mellé rendeli a poétát, aki — tudjuk a tudatunk mélyén futó második történetből — többek közt maga a Vátesz, csak legyen elég csipkebokor hozzá. Ő fogja a mester gondolatait, megnyilatkozásait a szavak szent kelyhébe helyezni, hogy aztán azok megvilágosítsák a belőlük enyhülni óhajtókat. A mester irdatlanul mély és faragatlan gondolatait Mickiewicz, a költő

fogalmazza meg. (118.) Persze ez a tény maga is mély, és akár faragatlannak is nevezhető; ezért van szükség még egy írástudóra, aki mindezt a harmadik történetben egyrészt tudatja velünk, másrészt kommentálja számunkra. Azt hinné az ember, hogy egy-egy ilyen kommentár következtében a könyv még egy fiktív esztétikát is elolvastat velünk. Ezt nem teszi, de ugyanakkor folytonosan arra kényszeríti a könyv befogadóját, hogy saját tevékenységét figyelve, ő maga alkosson meg saját maga számára egy módszert a *Jövevény* befogadására. Ez nem egyszerű feladat, mert az olvasót ismét és ismét elkapja a megszokott hév, no most aztán nagy dolgok fognak történni. S mindannyiszor be kell látnia, hogy legföljebb a már egyszer elmondottak fognak újra elmondadni. Történni nem fog semmi a *végén*. Ismételjük, a Megváltás ezúttal is elmarad. Amikor Gerson Ram — akinek a neve jelöli a 'jövevény' fogalmát — elmegy a Pápához, vagy amikor ugyanő Jeruzsálemben megy, tudjuk, mi kell, hogy következzen. Legföljebb nem fog az *sem* elkövetkezni. Szerencse, hogy a történeteket élénk táró elbeszélő készséggel egészíti ki minden homályos helyet. Javára írandó az is, hogy nem mulasztja el megmondani, hogy amit mond, azt ő mondja — vagyis, Kegyes Olvasó, Te itt nem fogsz a Sátán hazug illúzióiban ringatózni, hanem olvasni fogsz. Nem fogod azt hinni, hogy valaki akár még Téged is megválthat, hanem szembesülsz azzal a ténnyel, hogy a dolog lehetetlensége folytán csak beszélünk, elbeszélünk.

Illúzióinktól az is megóv bennünket, ahogy a könyv mondvá vagyon. Főleg a könyv első felében modoros archaizálás zavarja valószínűleg az író által szándékoltnak azt, hogy néhány órára másfél száz évvel korábbra tegyük életidőnket. Ha ez a könyv valóban regény lenne, nem pedig egy „regény” kommentárja, jó néhányszor akadnánk meg stílustöréseken. („S mert ez a történet boldog történet, ideje, hogy legkajálabb szereplőjéről végre beszélni kezdjünk.” 125. o. — kiemelés tőlem, Zs. F.) Persze tudjuk, hogy itt igazából a locsogás fölött szerepjáték, s az a szerepe, hogy távol tartsa az olvasót a kisbetűs sarlatán megváltóktól.

A karakterek számosak. Sokaságuk is jelzi, hogy komolyan nem veendőek. Játékuk az, ami itt cél lehet. Ezek az emberek nem élnek önálló életet. Cselekedeteik még a „regény” szövegében is újra imitáló cselekedetek. Nem szándék, hanem vakhit és butaság vezeti őket. Eme sajnálatos létállapot teszi a Költőt a hamis mester szent lelkévé — olykor mózesi törvénykezőjévé —, és ez az alapvető tudatlanság teszi Gerson Ramot, a fiút Fiúvá. Ám a fiúi lét igazsága szerencsére nem függ az atyai lét hamisságától. Nem véletlen, hogy Ram utazása Európában, majd útja Jeruzsálemben a számunkra legolvashatóbb része eme bibliának. A fiú zsidó volta tulajdonképpen kulturális metonímia, hiszen az apa ősi hovatartozásának a helyettesítője. Az ő feladata a zsidók megváltása, míg az atya és a szentlélek feladata a keresztények megváltása. A jeruzsálemi neküia motivikus párhuzamot ad a lengyelek francia emigrációjával. Az itt emlegetett ótestamentumi szokások az elérendő tetragrammaton rejtélyének jeles emblémái. Félünk. A fiú fél. Útja elkerülhetetlenül vezet majd a fölismerés és a csalódás felé: szentháromságukban Ram meglátja a hamis tudatot és az ál-mestert. Ő, a fiú így csak hamis messiás lehet. Ő, a Jövevény el kell, hogy hagyja a megváltandó közösséget. S mintha már nem először történne meg, hogy nem a hazugság és nem az azt tápláló atya, hanem a fiú kényszerülne távozni.

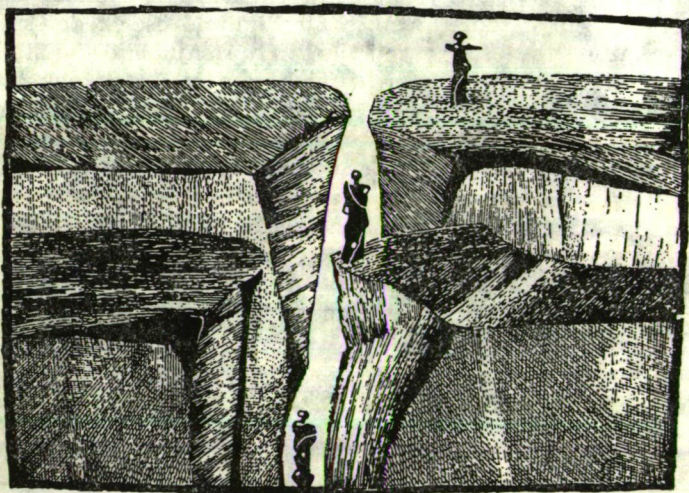
Az előbb említett szentháromság igazából szentnégyesség, mert negyedikül része az isteniségnek Xawera, a nő. Ő a fölfokozott tapasztalat, aki ugyanakkor

terméketlenségével inkább csak gátja az újabb könyvek megszületésének. Az ő misztikája fekete lánggal ég. Ellenpontja Celina, Mickiewicz felesége, akinek viszont évai szerep jár a róla szóló elbeszélésekben: ő viszi tovább az életet. Sajátos, hogy ez az elbeszélés szempontjából is létfontosságú karakter az, aki a téboly jegyeit magán hordozza. Sem Celina, sem a többi — nincs sok — nőalak nem hordozza nemének a nem a végleteket jelző archetipikus vonásait. Az elbeszélő mintha szándékoltan antifeminista megjegyzésekkel figyelmeztetne arra, hogy az általa élénk tárt világ e szempontból is hiányos, iszonyatosan embertelen, akarom mondani, asszonytalan. De minek is ide az életet továbbvivő nőalak — ez nem fejlődésregény, nem családregegy, ahol az anya és a szerelmes nő figurái lényegiek. Ez kommentár. Épp azt kommentálja, hogy az előbbiek talán nem lehetségesek. Aggódalomra igazából semmi ok, mert mi, az olvasók saját életünkben bízást odailleszthetjük a Teremtés hiányait, és így a könyv által okozott zavart majd a mi életünk harmóniája küszöbölí ki. Talán az olvasóval is tréfál az elbeszélő szövege? Talán ez a könyv nem is a bibliai szöveg apropóján írt midrás, hanem a Kegyes Olvasó élete történetének a kommentárja? Bizony e lehetőség nincs kizárva. Az elbeszélő maga többször megmutatja, hogy ő inkább olvasó, szövegek olvasója, és amit mi 1990-ben olvasunk, az nem biztos, hogy a Spiró György néven nevezett elbeszélő kommentárja a világokról, hanem lehet, hogy az általa ismerttetett szövegek megmutatása azon apropóból, hogy azok elmondják, amit az őket élénk táró személyiségről el nem lehet mondani.

A Fiú elmegy, meg ugyan nem feszíti senki. Keményen dolgozik, Albion ködös. Meggazdagszik. Megnyugszunk? Hogy legalább ő! Érzéseinket, kéte-lyeinket, fölháborodásunkat a líra lengyel sorai magasztosítják föl. Meglel-tem őt.

Szerencsére nem tudok lengyelül. (*Árkádia—Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.*)

ZSÉLYI FERENC

SZENTI ERNŐ GRAFIKÁJA